

فقّه ۳

کرایش تفسیر و علوم قرآن

درس تمهیدیه فی الفقه الاستدلالی

درس ۲۴

استاد: حجت الاسلام والمسلمین ترابی

آموزشیار: آقای باقریان

در درس پیش دانستیم که موجبات ارث، به موجبات سببی و نسبی تقسیم می شوند؛ و موجبات نسبی نیز به سه طبقه تقسیم می شوند که هر یک از خویشاوندان نسبی در یکی از آن طبقات جای می گیرند و با وجود خویشاوندی در هر یک از طبقات قبل، خویشاوندان موجود در طبقات بعدی از ارث محروم هستند. در این درس، به دلایل و مستندات فقهی احکام عی شده خواهیم پرداخت. در ادامه، به فروضی که قرآن کریم برای برخی از خویشاوندان نسبی و سببی معین نموده است می پردازیم.

متن عربی

و المستند فی ذلك:

١- اما ان الموجب للإرث هو النسب تارة و السبب اخرى و ان طوائف النسب ثلاث بخلاف السبب فانه على نحوين فيمكن عدّه من واضحات الفقه و لم يقع فيه خلاف و ان كان لا يوجد نص يدل على ذلك بالترتيب المذكور، و لكن ذلك غير مهم بعد تسالم الاصحاب عليه. اجل قد يستفاد ذلك من ضم النصوص بعضها الى البعض الآخر.

٢- و اما ان كل طائفة من طوائف النسب لا ترث مع وجود سابقتها فهو متسالم عليه و يمكن استفادته من بعض الروايات التي تأتي الاشارة اليها عند البحث عن تفاصيل ارث الطبقات. و هكذا الحال في اجتماع الارث بالزوجية مع جميع طبقات النسب فانه متسالم عليه و تأتي الاشارة الى بعض الروايات الدالة عليه عند البحث عن تفاصيل الارث بالزوجية.

٢- فروض الارث

الارث بالنسب أو بالسبب تارة يكون بالفرض^١ و اخرى بالقربة.

و الفروض هي: النصف، الربع، الثمن، الثلثان، الثلث، السدس.

و تفصيل ذلك:

١- اما النصف فهو لثلاثة: أ- البنت الواحدة. ب- الاخت للأبوين او للأب فقط اذا لم يكن معها اخ.

ج- الزوج مع عدم الولد للزوجة و ان نزل.

٢- و اما الربع فهو لاثنتين: أ- الزوج مع الولد للزوجة و ان نزل. ب- الزوجة مع عدم الولد للزوج و ان نزل.

و الزوجة ان كانت واحدة اختصت به و الا قسم بينهن بالسوية.

٣- و اما الثمن فهو للزوجة مع الولد للزوج و ان نزل. و هي ان كانت واحدة اختصت به و الا قسم بينهن بالسوية.

١. يراد بالفرض السهم المذكور في القرآن الكريم.

دلیل برخی از احکام ارث

دانستیم که موجبات ارث، به سبب و نسب تقسیم می‌شوند. خویشاوندان نسبی نیز به سه طبقه تقسیم شده و ارتباطات سببی نیز منحصر در زوجیت و ولاء هستند؛ که جزئیات آنها در درس‌های پیش مورد بررسی قرار گرفت. تقسیم بندی مزبور، مورد اتفاق فقهای شیعه بوده و اختلافی در این مورد نیست و هر چند که روایات به خصوصی در مورد تقسیم موجبات ارث به دست نیامده و تنها می‌توان با ضمیمه نمودن برخی از روایات به برخی دیگر آن را استنتاج نمود لکن اتفاق فقهای شیعه بر این مطلب، ضرورت آن را مرتفع می‌سازد.

حکم محرومیت ارث خویشاوندان هر طبقه‌ای که فردی از طبقه‌ی پیش از آن در قید حیات باشد و یا حکم محرومیت از ارث شخصی که ولای لاحق را دارد با وجود شخصی که ولای سابق را دارا است نیز از مسلمات فقه شیعه بوده و فقهای امامیه بر آن اتفاق نظر دارند؛ برخی از روایاتی که بر حکم مزبور دلالت دارند نیز در آئینه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

حکم اجتماع سبب زوجیت با هر یک از اسباب ارث نیز از مسلمات فقه شیعه بوده و فقهای شیعه بر آن اتفاق نظر دارند؛ برخی از روایاتی که حکم مزبور از آنها استنتاج می‌شود، در مبحث «ارث زن و شوهر» به تفصیل مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

تطبیق

و المستند فی ذلک:

دلیل مطالب پیش گفته

۱- اما ان الموجب للإرث هو النسب تارة و السبب اخرى و ان طوائف النسب ثلاث بخلاف السبب فانه علی نحوین اما اینکه موجبات ارث را نسب و سبب شمردیم و نسب، سه طبقه است به خلاف سبب که دو نحو است (زوجیت و ولاء)

فیمکن عدّه من واضحات الفقه و لم یقع فیہ خلاف و ان کان لا یوجد نص یدل علی ذلک بالترتیب المذكور، و لکن ذلک غیر مهم بعد تسالم الاصحاح علیه.

این مطلب را می‌توان از امور واضح و روشن در فقه دانست و در آن هیچ اختلافی نیست هر چند نص و روایتی که بالخصوص بر این ترتیب و تقسیم دلالت کند پیدا نمی‌شود. لکن این مطلب مهم نیست بعد از آن که اصحاب بر آن اتفاق نظر دارند.

اجل قد يستفاد ذلك من ضم النصوص بعضها الى البعض الآخر.

آری از ضمیمه کردن برخی از روایات به برخی دیگر می‌توان به همین نتیجه دست یافت.

۲- و اما ان کل طائفة من طوائف النسب لا ترث مع وجود سابقتها فهو متسالم عليه و يمكن استفادته من بعض الروایات التي تأتي الاشارة اليها عند البحث عن تفاصيل ارث الطبقات.

محروم شدن طبقه یا مرتبه بعدی با وجود طبقه یا مرتبه سابق نیز از مسلمات فقه است و می‌توان آن را از برخی روایاتی که در آینده در تفصیل طبقات ارث به آن اشاره خواهد شد استفاده نمود.

و هكذا الحال في اجتماع الارث بالزوجية مع جميع طبقات النسب فانه متسالم عليه و تأتي الاشارة الى بعض الروایات الدالة عليه عند البحث عن تفاصيل الارث بالزوجية.

نسبت به اجتماع زوجیت با جمیع طبقات ارث نیز اصحاب اتفاق دارند و برخی از روایاتی که بر این مطلب دلالت دارند در هنگام بحث تفصیلی از ارث زن و شوهر خواهد آمد.

SCO۱۶:۰۰

فروض ارث و فرض برها

برخی از وراثت میت، به «فرض»، برخی به «قربت» و برخی دیگر گاه به «فرض» و گاه به «قربت» ارث می‌برند.

مراد از صاحبان «فرض» طی «فرضه» اشخاصی هستند که سهم آنان از ترکه ی میت، در قرآن معین شده است و مراد

از صاحبان «قربت» نیز کسانی هستند که سهم آنان از ارث، در قرآن مشخص نشده است.

سهم معین که «فرض» نامیده می‌شوند عبارتند از: نصف ترکه (یک دوم)، ربع (یک چهارم)، ثمن (یک هشتم)، دو

ثلث (دو سوم)، ثلث (یک سوم) و سدس (یک ششم).

اشخاصی که به «فرض» ارث می‌برند عبارتند از: مادر و زوج و زوجه.

اشخاصی که گاه به فرض و گاهی به قربت ارث می‌برند عبارتند از: پدر، دختر و دخترها، خواهر و خواهرهای ابی

طی ابوینی و کلاله امی.

اشخاص دیگری که ذکر نشده‌اند، به قربت ارث می‌برند.

فرض نصف ترکه

فرض سه تا از ورثه، نصف ترکه است:

۱. دختر، اگر تنها فرزند میت باشد.

بنابراین در صورتی که پدر و مادر میت و همسرش و یکی برخی از آنان زنده باشند، سهم دختر از ترکه ی میت، نصف خواهد بود؛ زیرا در این صورت نیز دختر، تنها فرزند میت قلمداد می شود.

۲. خواهر ابوینی طیابی در صورتی که منحصر به فرد باشد.

بنابراین در صورتی که میت از طبقه ی اول وارثی نداشته باشد و از طبقه ی دوم نیز تنها وارث او یک خواهر ابوینی (که پدر و مادر او با میت مشترک است) و یک خواهر ابی (که تنها در پدر با میت مشترک است) باشد، سهم الارث او نیمی از ترکه میت است.

وجود کلاله امی میت (برادر و خواهری که تنها در مادر با او مشترک هستند) تأثیری در حکم مزبور (نصف بودن سهم الارث خواهر ابوینی طیابی در صورتی که منحصر به فرد باشد) ندارد.

۳. شوهر در صورت فوت زن و نبودن اولاد برای او حتی از شوهر دیگر

بنابراین، تنها در صورتی سهام شوهر از ترکه ی متوفات نصف ترکه است که فرزند و نوه ی متوفات، جزو ورثه ی وی نباشند.

فرض ربع ترکه

فرض دو تا از ورثه، ربع ترکه است:

۱. زوجه طی زوجه ها در صورت فوت شوهر بدون داشتن اولاد.

در صورتی که میت هیچ فرزندی نداشته باشد زوجه طی مجموع زوجه های میت یک چهارم از ترکه را به ارث می برند؛ ممکن است میت فرزند داشته باشد ولی فرزند او، فرزند هیچ یک از زوجه ها ی میت نباشند، در این صورت نیز سهم الارث مجموع زوجه های میت، یک چهارم ترکه خواهد بود.

در صورتی که زوجه‌های میّت، متعدد باشند، سهم الارث آنها بالسّویه میان آنها تقسیم می‌شود؛ به عنوان مثال در فرضی که میّت فرزندی ندارد و دارای چهار زوجه دائم است، سهم هر زوجه، یک شانزدهم از ترکه خواهد بود.

۲. شوهر در صورت فوت زن با داشتن اولاد

در صورتی که میّت، زوجه‌ی وارث و دارای فرزند باشد، سهم زوج از ترکه ی میّت، یک چهارم از ترکه ی او می‌باشد. ممکن است فرزند میته، فرزند همسر او نباشد، که در این صورت نیز حکم طّ شده جاری می‌باشد و شوهر، یک چهارم از ترکه ی او را به ارث خواهد برد.

فرض یک هشتم

زوجه ی زوجه‌های میّت در صورتی که میّت دارای فرزند باشد، یک هشتم از ترکه را به ارث خواهند برد . ممکن است فرزند ی فرزندان میت، فرزند زوجه ی زوجه‌های میّت نباشند، که در حکم مزبور تأثیری نخواهد داشت و سهم مجموع زوجه‌های میّت در این صورت نیز یک هشتم از ترکه میت خواهد بود. بنابراین اگر میّت دارای دو زوجه بوده و دارای فرزند نیز باشد، به هر یک از زوجه‌های او یک شانزدهم از ترکه ی میّت به ارث می‌رسد.

فرض دو ثلث ترکه

فرض دو تا از ورثه، دو سوم از ترکه است:

۱. دو دختر و بیشتر در صورت نبودن اولاد ذکور.

در صورتی که دو ی چند دختری جزو وارثان میّت باشند و میّت، اولاد ذکور نداشته باشد، به مجموع دخترهای میّت دو سوم از ترکه به عنوان فرض می‌رسد.^۱

۲. دو خواهر و بیشتر ابوینی ی ابی تنها با نبودن برادر

^۱ . دختر و دخترها از جمله افرادی هستند که گاهی به فرض و گاهی به قرابت ارث می‌برند. پدر، خواهر و خواهرهای ابی ی ابویری و کلاله امی نیز گاهی به فرض و گاهی به قرابت ارث می‌برند.

در صورتی که میت وارثی از طبقه ی اول نداشته باشد و از طبقه ی دوم نیز دارای دو یی چند خواهر ابوینی یا ابی بوده و فاقد برادر ابوینی یا ابی باشد، به مجموع خواهران ابی یا ابوینی او دو سوم از ترکه به عنوان فرض به ارث می رسد.

فرض ثلث ترکه

فرض دو تا از ورثه، ثلث ترکه است:

۱. مادر متوفی در صورتی که میت، فرزند و برادر و خواهر نداشته باشد.

برادر و خواهران میت در حکم مزبور، حاجب مادر هستند و مانع از این می شوند که فرض یک سوم از ترکه را به ارث ببرد.

۲. کلاله امی در صورتی که بیش از یکی باشد.

در صورتی که میت وارثی از طبقه ی اول نداشته باشد و در طبقه ی دوم دارای کلاله امی (خواهر و برادر مادری) باشد؛ کلاله امی در صورتی که بیش از یک نفر باشد (چه خواهر و چه برادر) یک سوم از ترکه را به عنوان فریضه تصاحب می نماید.

فرض سدس ترکه

فرض سه تا از ورثه یک ششم ترکه است:

۱. پدر در صورتی که میت دارای فرزند باشد.

البته نوه و نبیره های میت نیز فرزندان او به شمار می آید.

۲. مادر در صورتی که میت دارای فرزند باشد.

همچنین در صورتی که میت از طبقه ی اول وارثی نداشته باشد ولی در طبقه ی دوم دارای خواهر یا برادر ابوینی یا ابی باشد، فریضه ی مادر از ترکه ی میت، یک ششم از ترکه خواهد بود.

۳. کلاله امی

در صورتی که میت از طبقه اول وارثی نداشته باشد و در طبقه دوم نیز دارای یک کلاله امی (خواهر و برادری که تنها در مادر با میت مشترک هستند) باشد، فریضه‌ی او از ترک میت، یک ششم است.

مرور چند مثال

با توجه به مطالب ذکر شده، چند مثال را مرور می‌نماییم:

اگر ورثه میت، چهار پسر و یک دختر باشند، ترکه، بالقربا بین آنها تقسیم می‌شود؛ به این صورت که ترکه‌ی او به نه سهم تقسیم شده و دختر یک سهم را بالقربا به ارث می‌برد و هر یک از پسرها، دو سهم از ترکه را بالقربا مالک خواهند شد.

اگر وراثت میت، یک دختر و یک زوج باشد، یک هشتم از ترکه‌ی میت به زوج می‌رسد و دختر میت نیز نیمی از ترکه را به عنوان فرض به ارث می‌برد و مابقی آن را به دلیل اینکه میت وارث دیگری ندارد، به عنوان رد (بالقربا) مالک می‌گردد.

در صورتی که میت فرزندی نداشته باشد و ماترک او معادل شش میلیون ریال باشد و وارثان او پدر، مادر و شوهرش باشند، نیمی از ماترک او (سه میلیون ریال) به شوهر می‌رسد و اگر میت دارای برادر یا خواهر ابی یا ابوی نباشد، یک سوم از ماترک (دو میلیون ریال) نیز به مادر او ارث می‌رسد و باقیمانده (یک میلیون ریال) نیز به پدر او ارث خواهد رسید.

SCO۲⇒۱۶:۲۹

تطبیق

۲. فروض الارث

فروض ارث

الارث بالنسب أو بالسبب تارة يكون بالفرض^۱ و اخرى بالقربا. ارث بردن به واسطه نسب یا سبب گاه به عنوان فرض است و گاه به عنوان قرابت. و الفروض هی: النصف، الربع، الثمن، الثلثان، الثلث، السدس.

۱. يراد بالفرض السهم المذكور في القرآن الكريم.

سهامی که در قرآن مجید بیان شده است عبارت است از: نصف و ربع و ثمن، دو ثلث و ثلث و سدس. و تفصیل ذلک:

تفصیل سهام ارث

۱- اما النصف فهو لثلاثة:

أ- البنت الواحدة.

۱. نصف برای سه دسته است:

الف) در صورتی که وارث میت تنها یک دختر باشد (خواه در کنار او پدر و مادر میت و همسرش یا برخی از آنان نیز باشند یا این که تک وارث باشد).

ب- الاخت للأبوين او للأب فقط اذا لم يكن معها اخ.

ب. میت فقط یک خواهر پدر و مادری یا پدری داشته باشد در صورتی که همراه با آن خواهر ها برادری نباشد (خواه خواهر و برادری که با مادر یکی است (کلالة امی) داشته باشد یا نداشته باشد).

ج- الزوج مع عدم الولد للزوجة و ان نزل.

ج. شوهر در صورتی که خانمی از دنیا برود و فرزند یا نوه‌ای هر چه پایین رود نداشته باشد.

۲- و اما الربع فهو لاثنتين: أ- الزوج مع الولد للزوجة و ان نزل.

۲- ربع، سهم دو دسته است: الف) سهم مرد در صورتی که برای زنش فرزند یا نوه و... باشد.

ب- الزوجة مع عدم الولد للزوج و ان نزل.

سهم زنی که شوهرش مرده و شوهرش فرزند یا نوه و... (از این زن یا غیر او) نداشته باشد.

و الزوجة ان كانت واحدة اختصت به و الا قسم بينهن بالسوية.

اگر آن مرد فقط یک زن داشته باشد تمام ربع ترکه به او داده می‌شود و اگر بیش از یکی هستند بین آنها به صورت مساوی تقسیم می‌شود.

۳- و اما الثمن فهو للزوجة مع الولد للزوج و ان نزل.

۳. ثمن سهم زنی است که شوهرش از دنیا رفته و فرزندان بی واسطه یا با واسطه آن مرد زنده باشند.

و هی ان كانت واحدة اختصت به و الا قسم بينهن بالسوية.

اگر آن مرد فقط یک زن داشته باشد تمام ثمن ترکه به او داده می‌شود و اگر بیش از یکی هستند بین آنها به صورت مساوی تقسیم می‌شود.

صاحبان هر یک از فریضه‌ها

<p>(الف) دختر، اگر تنها فرزند میت باشد.</p>	<p>نصف ترکه</p>
<p>(ب) خواهر ابوینی یا ابی در صورتی که منحصر به فرد باشد.</p>	
<p>(ج) شوهر در صورت فوت زن و نبودن هیچ اولادی برای او.</p>	
<p>(الف) زوجه یا زوجه‌ها در صورت فوت شوهر بدون داشتن اولاد.</p>	<p>ربع ترکه</p>
<p>(ب) شوهر در صورت فوت زن با داشتن اولاد.</p>	
<p>یک هشتم ← زوجه یا زوجه‌های میت در صورتی که میت دارای فرزند باشد.</p>	
<p>(الف) دو دختر و بیشتر در صورت نبودن اولاد ذکور.</p>	<p>دو سوم</p>
<p>(ب) دو خواهر و بیشتر ابوینی یا ابی تنها با نبودن برادر.</p>	
<p>(الف) مادر متوفی در صورتی که میت، فرزند و برادر و خواهر نداشته باشد.</p>	<p>یک سوم</p>
<p>(ب) کلاله امی در صورتی که بیش از یکی باشد.</p>	
<p>(الف) پدر در صورتی که میت دارای فرزند باشد.</p>	<p>یک ششم</p>
<p>(ب) مادر در صورتی که میت دارای فرزند باشد.</p>	
<p>(ج) کلاله امی.</p>	

چکیده

۱. برخی از ورثه میت، به «فرض»، برخی به «قربان» و برخی دیگر گاه به «فرض» و گاه به «قربان» ارث می‌برند.
۲. مراد از صاحبان «فرض» اشخاصی هستند که سهم آنان از ترکه ی میت، در قرآن معین شده است و مراد از صاحبان «قربان» نیز کسانی هستند که سهم آنان از ارث، در قرآن مشخص نشده است.
۳. سهام معین که «فرض» نامیده می‌شوند عبارتند از: نصف، ربع، ثمن، دو ثلث، ثلث و سدس.
۴. فرض سه تا از ورثه، نصف ترکه است: الف) دختر، اگر تنها فرزند میت باشد. ب) خواهر ابوینی یا ابی در صورتی که منحصر به فرد باشد. ج) شوهر در صورت فوت زن و نبودن هیچ اولادی برای او.
۵. فرض دو تا از ورثه، ربع ترکه است: الف) زوجه یا زوجه‌ها در صورت فوت شوهر بدون داشتن اولاد. ب) شوهر در صورت فوت زن با داشتن اولاد.
۶. فرض زوجه یا زوجه‌های میت در صورتی که میت دارای فرزند باشد، یک هشتم از ترکه است.
۷. فرض دو تا از ورثه، دو سوم از ترکه است: الف) دو دختر و بیشتر در صورت نبودن اولاد ذکور. ب) دو خواهر و بیشتر ابوینی یا ابی، با نبودن برادر.
۸. فرض دو تا از ورثه، ثلث ترکه است: الف) مادر متوفی در صورتی که میت، فرزند و برادر و خواهر نداشته باشد. ب) کلاله امی در صورتی که بیش از یکی باشد.
۹. فرض سه تا از ورثه یک ششم ترکه است: الف) پدر در صورتی که میت دارای فرزند باشد. ب) مادر در صورتی که میت دارای فرزند باشد. ج) کلاله امی.